

Det kongelige Kunnskapsdepartement
Postboks 8119 Dep.
0032 Oslo

Bergen, 13. april 2012

Høringsuttalelse – Utredning om litteratur- og språkpolitiske virkemidler i Europa

Vi viser til høringsbrev av 4. januar 2012 fra Kulturdepartementet og 17. februar 2012 fra Kunnskapsdepartement vedrørende *Utredning om litteratur- og språkpolitiske virkemidler (Oslo Economics)* og *Til Bokas Pris, utredning om litteratur- og språkpolitiske virkemidler i Europa (Slaata/Rønning m. fl.)*.

Vi vil takke for at det er gjennomført en utredning av statens virkemidler for å ivareta sentrale språk- og litteraturpolitiske mål. Spesielt er vi glade for at fagbokmarkedet ble viet en egen utredning. Samtidig vil vi gjøre oppmerksom på at fastprisperioden for bokgruppe 2 (faglitteratur) er begrenset til 31.12.2011, og ber om at avtalen for denne bokgruppen forlenges i påvente av en avklaring om fremtidig rammebetingelser for litteratur.

I vårt hørings svar konsentrerer vi oss om analysen av fagbøkene. Vi kommenterer rapportene, deres konklusjoner og peker på eventuelle svakheter. Deretter utdyper vi hvorfor fastpris på fagbøker er viktig, før vi ser på en del erfaringer fra Sverige.

Studentbokhandelene i Oslo, Bergen, Trondheim, Stavanger, Tromsø og Bodø har valgt å sende felles hørings svar, og representerer 8 Studentsamskipnader og deres i alt 35 fagbokhandeler på campus. Disse er studenteid gjennom Studentsamskipnadene på de enkelte lærestedene, og har en bred geografisk spredning.

Fagbokhandel er definert som en viktig del av studentvelferden for å sikre at studentene ved høyere utdanning får enkel tilgang til pensumlitteratur. Et eventuelt overskudd går tilbake til studentstudentsamskipnadens øvrige velferdsvirksomhet lokalt. Vår fremste oppgave er å dekke de respektive miljøers behov for et bredt tilbud fagbøker. Universitets- og høgskolemiljøer får verdifull, fysisk tilgang til bredden av norsk faglitteratur utgitt på norske forlag, ved siden av internasjonal faglitteratur.

Fastprisen bidrar til at litteraturtilbudet er likestilt ved små og store fag så vel som ved små og store læresteder. Utvalget i fagbokhandelen fastsettes i betydelig grad av *foreleserne* ved lærestedene. Vi er pålagt å føre litteratur som til enhver tid står på en pensum- eller ressursliste (liste over anbefalt litteratur) ved lærestedet. Vi ivaretar derfor et viktig samfunnsansvar og kan ikke bestemme utvalg utelukkende med kommersielle eller markedsmessige hensyn slik våre konkurrenter i bokbransjen kan gjøre. Hvis markedskreftene får styre, frykter vi en favorisering av de store fagene på de store lærestedene der det er flest studenter og best potensiell inntjening. Priskonkurransen fra kommersielle aktører er i dag svært hard, og studentbokhandelens økonomi er presset. I en situasjon med frie priser vil denne situasjonen forverres ytterligere. Dette vil svekke driftsgrunnlaget, spesielt på mindre læresteder rundt om i landet.

"I virkeligheten kan norskspråklige fagbøker og lærebøker for høyere utdanning nå være på vei inn i en kritisk situasjon, og de trenger etter alt å dømmes styrkede, ikke svekkede rammevilkår."

Språkrådet 2010

Oslo Economics

Hovedkonklusjon: støtter frivillig fastpris

Oslo Economics sin rapport konkluderer med at virkemidlene i språk- og litteraturpolitikken er effektive, og at de har god måloppnåelse. Norge oppnår etter deres mening litteraturpolitiske mål bedre enn Sverige og Danmark. Derfor mener vi konklusjonen som går mot frivillig fastpris, lignende situasjonen i Danmark som gradvis oppga fastprisordningen, er ulogisk. Fripris har gjort stor skade for bredden i bokmarkedet både i Sverige og Danmark, nedleggelse av bokhandler (selv i de store byene), reduksjon i tittelproduksjon og innsnevring av mangfold i store deler av bransjen. Flere tar til orde for å gå tilbake til faste bokpriser i Danmark for å få «en kulturelt forsvarlig utvikling».

Samtidig foreslår Oslo Economics å stimulere til en større produksjon av faglitteratur, og beskriver en tydelig tendens med nedgang i produksjon og salg av norsk faglitteratur. De foreslår at det opprettes en innkjøpsordning for denne litteraturen, samt at utdanningsinstitusjonene får flere incentividninger som stimulerer til faglitterær produksjon. Målet er vi enige om, men de sier lite om hvordan dette skal utføres i praksis. Det er en stor svakhet ved rapporten, og må utredes nærmere.

Tellekantreformen, som ble innført i 2005 gir ikke uttelling for å skrive pensumbøker til høyere utdanning, og har bidratt til å skape en trussel mot at forskere skriver pensumbøker på norsk. Tellekantsystemet setter norsk som forsknings- og formidlingsspråk i fare fordi den oppfordrer indirekte til en mer kynisk publiseringsaktivitet der det lønner seg å publisere tre små artikler i tidsskrift av ulik kvalitet enn å skrive en lærebok, som verken gir økonomisk eller meritterende uttelling for forfatteren. Vi oppfordrer at det settes politisk søkelys på dette.

Om fastprisen spesielt, finner de at det er et effektivt virkemiddel og at det vanskelig å finne økonomiske argumenter for at forlagene ikke bør videreføre dette. Konklusjonen om at fastpris er viktig litteraturpolitisk virkemiddel er godt dokumentert, men vi er overrasket over anbefalingene som følger av konklusjonen. For det første at fastpris bør tillates på skjønnlitteratur og på sakprosa og ikke på faglitteratur. For det andre at en fast pris skal være frivillig, det vil si at ethvert forlag for enhver utgivelse kan avgjøre hvorvidt boken skal ha fastpris og, i følge anbefalingen, hvor lang fastprisperioden skal være. For det tredje at forslaget om frivillig fastpris ikke er konsekvens utredet.

Feil forståelse av campusbokhandelens rolle

I følge Oslo Economics er betydningen av distribusjonsleddet mindre når det gjelder faglitteratur, fordi pensumlitteratur er bestemt av pensumlistene og ikke av informasjon som mottas i bokhandelen. Dette er faktisk feil.

Langt fra all litteratur studentene skal lese er fastsatt på pensumlister. Over 10 prosent av litteraturlistene er såkalte ressurslister. Dette er omfattende lister med mange titler av anbefalt litteratur. Studenten skal selv, innenfor disse listene, velge hvilke bøker hun skal lese. Vi har egne fagansvarlige for de ulike fagområdene, som har verdifull kompetanse gjennom erfaring, god kontakt med foreleser, forlag og studentene. Våre fagansvarlige er godt kjent med all pensum- og tilleggs litteratur, og kan veilede studenten på en måte nettbutikken aldri kan. Dessuten ønsker studentene ofte hjelp til å finne alternativ pensumlitteratur på norsk når det er mye engelsk litteratur på pensumlistene.

Anbefalingen om at en fastpris bør tillates på skjønnlitteratur og på sakprosa, og ikke på faglitteratur, er tuftet på en feil forståelse av campusbokhandelens rolle og gal forståelse av det akademiske systemet.

Argumentasjonen som fører frem til at fastprisen er et effektivt virkemiddel tar utgangspunkt i at boken som et informasjonsgode. Et informasjonsgode er kjennetegnet ved at verdien av produktet er ukjent på kjøpstidspunktet, og som Oslo Economics skriver i si rapport "etterspørselen etter denne type goder er typisk følsom for hvordan salgsvirksomheten er innrettet, tilrettelegging av informasjon, anbefalinger, ekspertvurderinger osv."

Utredningen vurderer ikke konsekvenser av bortfall av campushandelen og de følgende dette vil ha for norsk fagbokproduksjon, kvalitet i utdanningen samt utvikling av norsk fagspråk, hverken nå eller i fremtiden.

Vi er inne i et paradigmeskifte. I en nær fremtid der digitale læremidler blir mer benyttet, skal campusbokhandelene fremdeles levere alt på pensumlisten, uavhengig av format. Det krever en omstilling hos

oss, noe som er i full gang. Vi skal bidra til en effektiv læringsprosess og gjøre det enkelt for studenten å orientere seg og finne riktig faglitteratur. I en miks av digital og tradisjonelle læremidler fra ulike kilder vil vi videreføre veilederrollen vår og samle dette til beste for studenten. Vi skal tilby akademisk tekst i de format studentene ønsker. Arbeidet er konsentrert rundt pensumlisten, og vi skal tilby alt av tjenester rundt denne. Vi samarbeider med lærestedene og går dypere inn i rollen som agent for lisenser og rettigheter på digitale læremidler. Derfor må vi ha både kortsiktige og langsiktige virkemidler som bidrar til sunn drift av campusbokhandelene. Fastpris er en slik viktig rammebetingelse.

Til bokas pris

Hovedkonklusjon: anbefaler boklov med fastpris, også for faglitteratur

Rapporten konkluderer med at dersom Norge skal opprettholde en virkemiddelpolitikk på litteraturfeltet som sikrer mangfold, kvalitet og tilgjengelighet, er boklov med fastpris det beste alternativet, der også kunnskapslitteraturen, lærebøker og fagbøker for høyere utdanning skal omfattes. Utrederne mener også at en boklov vil bidra til å sikre sterke fagmiljøer og sikre en bred norsk fagbokproduksjon.

Rapporten viser at det i fastprisland med boklov er opprettholdt en bredde og et mangfold som ikke finnes i friprisland som England, Sverige og Danmark. Den peker også på et viktig aspekt, nemlig at virkemidlene på dette området også har språk- og kunnskapspolitiske effekter. Begge disse effektene trekker i positiv retning; fastpris på fagbøker bidrar til utvikling av det norske fagspråket og til økt kvalitet i utdanning.

Rapporten belyser også utfordringene ved at store internasjonale forlag ønsker å få ta del i det norske markedet, og ved en friprissituasjon der tilbudet av norsk faglitteratur bli mindre vil faglitteratur fra de store internasjonale aktører blir dominerende.

Analysen er gjennomgående god, og fagbokmarkedets utfordringer er godt belyst. Vi støtter hovedkonklusjonen.

Faglitteratur – viktig språkpolitisk

Utvikling av norsk språk og fagterminologi

Akademisk faglitteratur er bærebjelken i utvikling og likehold av norsk fagterminologi, både for bokmål og nynorsk. Presset på det norske språket blir stadig sterkere ved at engelske termer gjør seg gjeldene på flere samfunnsområder.

Fastpris på faglitteratur som kulturpolitisk virkemiddel vil bidra til å sikre en bred produksjon av fagbøker på bokmål og nynorsk. Norge er et lite språkområde og det norskspråklige fagbokmarkedet er av begrenset størrelse. Uten forutsigbarheten som ligger i fastprisen vil ikke bredden i norske fagbokutgivelser kunne opprettholdes. Spesielt vil dette gå utover lærebøker til mindre fag. Faren for domenetap, det vil si at norsk taper terreng til engelsk er større ved fripris på fagbøker enn for skjønnlitteratur., dette fordi fripris på fagbøker vil kunne gi priskrig mellom engelskspråklig- og norskspråklig litteratur. En priskrig den norskspråklige litteraturen ganske sikkert vil tape ut fra det norskspråklige markedets størrelse. Vi er en liten språknasjon og dermed et mindre marked slik at store språkgrupper som engelsk vil ha betydelig større marked og investeringsmulighet. Dersom norske forlag tilpasser seg bokprisene i det engelskspråklige markedet blir rammebetingelsene til norske akademiske forlag umulige. En åpenbar konsekvens blir at produksjonen av fagbøker på norsk vil synke dramatisk. Store utenlandske forlag ser på Norge som attraktivt marked siden engelske bøker allerede utgjør en stor del av pensumlistene. En enda større andel engelske titler på ressurs- og pensumlistene vil bli en realitet, noe som igjen vil medføre domenetap. I en friprissituasjon vil språkpolitiske mål som å styrke norsk i academia ikke kunne nås.

Bedre læringseffekt på norsk

"Et viktig prinsipp innen læringsteori er at vi tilegner oss nye begreper gjennom å koble de til eksisterende kunnskap. Koblingen skjer via de språklige uttrykkene som best beskriver dette innholdet. Intuitivt vil vi ønske å bruke morsmålet vårt, siden det er gjennom morsmålet vi reflekterer best. I neste runde vil vi så kunne koble forståelsen vi da får via morsmålet til et fremmedspråk, slik som engelsk."

Marita Kristiansen, førsteamanuens
Institutt for fagspråk og interkulturell kommunikasjon, NHH

Studenter tilegner seg kunnskap raskere, i større grad og ikke minst mer korrekt på eget morsmål. Det forsterker behovet for god og bred tilgang på norskspråklig faglitteratur på lavere grad, der grunnlaget for studentenes kompetanse innen sine fag legges. Dette kommer også frem i rapporten «Norsk i Hundre» (Språkrådet 2005) som sier at det er gode pedagogiske grunner til at den grunnleggende undervisningen bør være på norsk. Rapporten sier også at et godt norsk fagspråk er viktig for god yrkesutøvelse ved endte studier.

Fastprisperiodens lengde

I ny Bokavtale av 2011 ble fastprisperioden for bokgruppe 2 endret til å følge fastprisperioden for skjønn og generell litteratur. Tidligere var fastprisperioden for fagbøker det året boken ble gitt ut + ett fullt kalenderår.

Det er flere grunner til at fastprisperioden for fagbøker bør være lengre enn for annen litteratur. Med dagens fastprisordning får nye fagbøker fri pris på et tidspunkt da mange av bøkene fortsatt er på pensumlistene, med gode utsikter til at de vil bli brukt i undervisningen i flere år framover. Her kan derfor en fastprispolitikk virkelig ha betydning. Studentene fordeler seg på så mange og skiftende fag at den dynamikken som en eventuell friprisordning kunne gi for fag med store studenttall, kan bli kortvarig og ustabil. Mange titler med heller lave salgstall er ikke det som utløser friprispolitikken eventuelle potensial.

Med en fastprisperiode som utløper allerede 30. april i året etter utgivelsesåret, vil nye norske fagbøker ikke ha fastpris i mer enn ett semester, dersom boken blir utgitt sent på året. Forfattere, forelesere, bokhandler og studenter forventer at salget av nye eksemplarer av pensumbøker skal fortsette over flere år. Forlag trykker ofte opp bøkene i opplag som rekker til flere års salg, og har ikke samme behovet for å sette ned prisen på slike bøker allerede pr 1. mai – i motsetning til hva som er tilfellet for skjønnlitterære bøker. 1. mai er dessuten en dato uten relevans i det akademiske studieår.

En aktiv fagbokproduksjon trenger en fastprisperiode det året boken utgis pluss et fullt kalenderår. Jo mer tid- og kostnadskrevende det er å få en utgivelse i produksjon og salg, jo viktigere blir forutsigbarheten fastprisen gir for at utgivelsesnivået skal opprettholdes. Vi mener derfor at fagbøker bør ha en lenger fastprisperiode enn den vi har i dag.

Likeverdig litteraturtilbud til små og store fag

I følge NHH professorene Øystein Foros og Hans Jarle Kind er det «en grunnleggende misforståelse» å tro at faste priser nødvendigvis fører til høyere priser. I England, som forlot fastprissystemet i 1995, har bokprisene siden steget mer enn konsumprisindeksen.

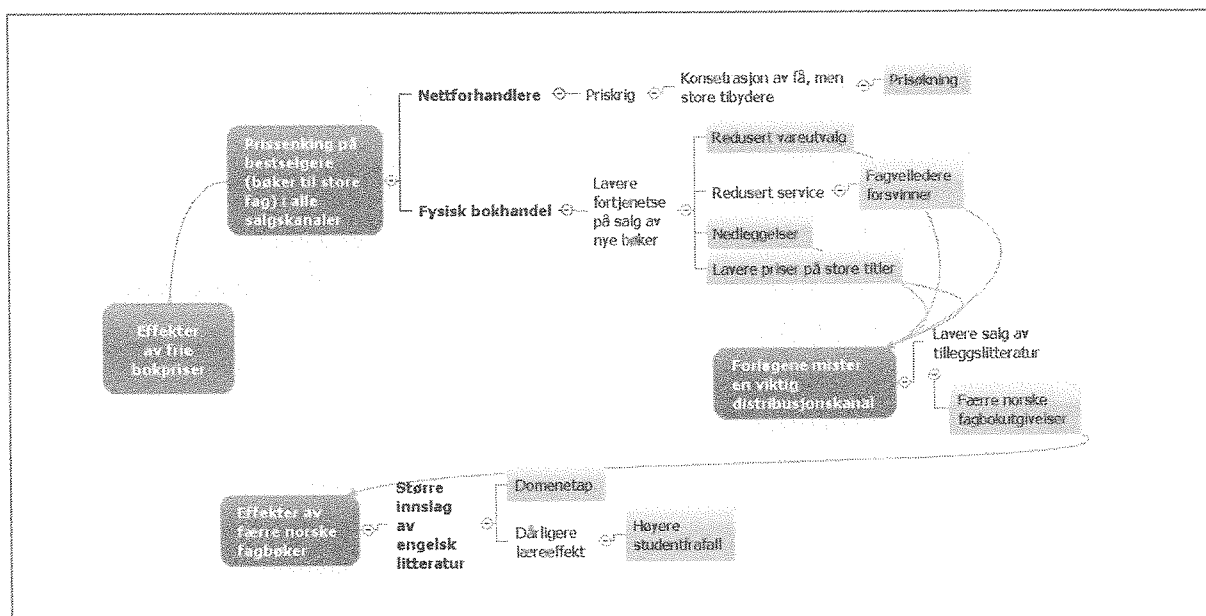
Markedsmekanismene vil derimot slå skjevt ut og gi lavere priser for pensumlitteratur på de mest populære studieretningene, men høyere priser for pensumlitteratur på studieretninger med få studenter. Bøkene vil bli dyrere ved mindre studiesteder der markedsgrunnlaget er lite. Enkelte fag vil også miste norske alternativer siden mekanismene i et fritt marked ikke vil gi produksjon av bøker til små fag.

Fagkompetanse og veiledning gjennom campusbokhandel

Campusbokhandelen er en viktig del av det akademiske miljøet på lærestedene, og bidrar til å heve kvaliteten på lærestedet. Campusbokhandelen er en arena for møter mellom akademisk ansatte, forfattere og studenter. Ved innføring av fripris på fagbøker vil utviklingen trolig gå som i Sverige. Der har campusbokhandlerne gradvis forsvunnet, og nå står to store nettbokhandler for størstedelen av pensumsalget. Dette gjør at studentene reelt sett mister sin valgfrihet ettersom bredden av faglitteraturen usynlig gjøres i netthandlene, samtidig som den faglige veiledningen de hadde i campusbokhandelen er forsvunnet.

Studentene har behov for faglig veiledning ved valg av pensumlitteratur utover alternativene som fremkommer av ressurs- og pensumlistene. Vi ivaretar dette og tilbyr dessuten bredden av faglitteratur tilpasset de enkelte studiestedene. Studenten bør ha tilgang på både gode Campusbokhandlere og nettbokhandlere. Netthandel av bøker i store volum kan gjøres rimeligere enn gjennom fysisk bokhandel, men dersom få aktører har opparbeidet seg svært store markedsandeler, vil disse aktørene kunne sette opp prisene ettersom de ikke lenger har reelle konkurrenter. Sammenligning av priser på fagbøker i nettbokhandler i Sverige versus Norge viser nettopp en slik tendens.

Frie priser – hva så? Erfaringer fra Sverige

Illustrasjon: effekter av frie bokpriser

Sverige har hatt frie bokpriser siden 1970-tallet og i disse dager utredes litteraturpolitikken i Sverige. Det er nedsatt et utvalg og det foregår en offentlig utredning som skal være ferdig høsten 2012. Utvalget har allerede levert en delrapport som konkluderer med at den fysiske bokhandelen fyller en viktig rolle som utstillingsvindu og formidler av litteratur.

Bortfall av campusbokhandler

Frie bokpriser og den digitale utviklingen med vekst i nettbokhandler og andre nettilbydere av bøker har ført til bokhandlerdød i Sverige. Ser man på den funksjonen en campusbokhandel fyller for formidling og møtested for kunnskap og læring er dette uheldig. Allerede i 2008 stengte Akademibokhandelen flere av sine campusutvalg, blant annet i Växjö, Örebro og Karlstad. Årsakene til nedleggelsene var sviktende kundegrunnlag som følge av konkurranse fra nettbokhandlere. Daværende leder i studentkåren i Växjö, Aina Hantoft, uttalte den gang at det var et tilbakeslag for studentene.

Dyrere bøker

Nettbokhandlere i Sverige med Adlibris i spissen er i dag ledende som tilbyder av faglitteratur til svenske studenter. Prissammenligninger av bøker til store fag viser fagbøker er dyrere i Sverige enn i Norge. Etter en periode med prisdumping og markedsposisjonering er i dag prisene høyere enn de er i Norge for tilsvarende bøker. Svensk Bokhandel gjennomførte i 2011 en sammenligning av 10 populære engelskspråklige titler som er tilgjengelige både i Sverige og i Norge, åtte av ti titler var billigst i Norge. Nettbokhandelen Adlibris dominerer det svenske fagbokmarked, og Nordensjef Thomas Furuskog sin kommentar til prisforskjellene var "att man har olika priser beroende på nivån och konkurrensen i varje land."

Leser engelsk dårligere enn svensk

En rapport fra Högscoleverket i Sverige (Hur forstår svenska studentar ämneslitteratur på engelska) viser at svenske studenter leser engelsk mye langsommere enn sine britiske medstudenter og at det gjetter seg frem til betydningen av ord som er selvsagte for førstespråklesere. De studentene med svakest engelskkunnskaper mister den faglige forståelsen noe som igjen kan medføre at de velger å avslutte studiet. Andelen studenter i Norge som ikke fullfører en grad i løpet av ti år, er nå oppe i 37 prosent, viser tall fra Statistisk sentralbyrå.

Domenetap

I SOU 2008:26 "Värna språken– förslag till språklag" diskuteres det stadig økende innslaget av engelsk i høyere utdanning. "Vad som framför allt framhållits i den offentliga språkpolitiska debatten under senare år är den tilltagande risk för domänförluster som en stadig ökande användning av engelska innebär. Speciellt märkbar anses utvecklingen ha varit inom den högre utbildningen och forskningen." I følge det svenske Språkrådet taper det svenske språket domener på grunn av bruken av engelsk innenfor teknisk og naturvitenskaplig høyere utdanning .

Oppsummering og konklusjon: Boklov med fastpris - best egnet til å nå litteraturpolitiske mål

Tiden er inne for langsiktige verdivalg - Norge bør få sin boklov.

I motsetning til dagens bransjeavtale, vil en lov omfatte alle aktører. Den vil føre til mer forutsigbare og like rammevilkår for hele bokbransjen, i en tid som fortøner seg som alt annet enn forutsigbar.

At litteraturen står sterkt i Norge, det er ingen selvfølge. Flere tiår med klok litteraturpolitikk har gitt gode vilkår for forfattere (normalkontrakten), lesing, læring og litteratur.

Gjennom fastprisen sikres en aktiv fagbokproduksjon på norsk som igjen bidrar til språkbevaring, bedre læringseffekt og generelt til høyere kvalitet i utdanningen.

I en uttalelse fra EU-kommisjonen og EFTAs overvåkingsorgan heter det at «beskyttelse av bøkens stilling som kulturgode rettferdiggjør begrensningen i den frie varehandelen». Boklov er det beste virkemiddelet for å sikre fri og rettferdig konkurranse til det beste for leseren. En slik lov vil også være et verktøy for å utvikle gode fagmiljøer rundt bokhandlere, utvikle norsk fagspråk og sikre at små fag får et godt litteraturtilbud på norsk.

Vi ber om at rapporten "Til Bokas pris" tillegges stor vekt i den videre behandlingen spørsmålet rundt boklov og fastpris på fagbøker.

Vi gjør oppmerksom på at fastprisperioden for bokgruppe 2 (faglitteratur) er begrenset til 31.12.2012 og ber om at avtalen for denne bokgruppen forlenges i påvente av en avklaring om fremtidig rammebetingelser for litteratur.

Anne S. Posner
Adm direktør, Studia AS

Geir Helge Espedalen (sign)
Adm. Direktør, Akademika AS

Mette Reke (sign)
Daglig leder, SiS bok

Ståle Åbotsvik (sign)
Daglig leder, Akademisk Kvarter AS